

3. САПР изделий и технологических процессов в машиностроении / Р. А. Аллик, В. И. Бородинский, А. Г. Бурин и др.; под общ. ред. Р. А. Аллика. – Л.: Машиностроение, 1986.

4. Сухарев А. Г. Курс методов оптимизации / А. Г. Сухарев, А. В. Тимохов, В. В. Федоров. – М.: Наука, 1986.

Надійшла до редколегії 27.09.2009

УДК 371.134: 78

Пляченко Т. М.

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

У статті висвітлено науково-педагогічні засади формування професійних компетентностей майбутніх учителів музики в процесі фахового навчання на мистецькому факультеті педагогічного університету. Розроблено й обґрунтовано структуру професійних компетентностей вчителя музики, необхідних для роботи з учнівськими музично-інструментальними колективами. Ключові слова: майбутній вчитель музики, професійні компетентності, змістовно-функціональна структура, учнівські музично-інструментальні колективи.

Пляченко Т. М. *Научно-педагогические основы формирования профессиональных компетентностей будущего учителя музыки.* В статье освещены научно-педагогические основы формирования профессиональных компетентностей будущих учителей музыки в процессе обучения на факультете искусств педагогического университета. Разработана и обоснована структура профессиональных компетентностей учителя музыки, необходимых для работы с ученическими музыкально-инструментальными коллективами. Ключевые слова: будущий учитель музыки, профессиональные компетентности, содержательно-функциональная структура, ученические музыкально-инструментальные коллективы.

Plyachenko T. M. *Scientific-pedagogical bases of forming professional competences future music master.* Scientifically-pedagogical bases of forming of professional competences are lighted up in the article, abilities and skills of future music masters in the process of teaching on the faculty of arts of pedagogical university. Developed and grounded structure of professional competences, abilities and skills of music master, necessary for work with student's musically-instrumental collectives. Key words: future music master, professional competences and abilities, richly-functional structure, student's musically-instrumental collectives.

Актуальність нашого дослідження зумовлена тим, що в системі фахової підготовки майбутніх учителів музики в педагогічному університеті в основному домінує традиційний енциклопедичний підхід, за якого молодь не в змозі опанувати технологію прийняття виважених рішень, самостійного проектування способів практичних дій, розв'язання конфліктних ситуацій тощо. Зміст професійної підготовки музичних педагогів ще недостатньо спрямований на набуття ключових фахових компетентностей, тому що рівень їхньої сформованості не закладено в систему оцінювання навчальних досягнень студентів. Суперечність між сучасними потребами суспільства в інтеграції до європейського і світового освітнього простору та фактичним рівнем фахової підготовки педагогічних працівників у вітчизняних ВНЗ визначила один із шляхів оновлення змісту освіти – реалізацію компетентнісного підходу в професійній підготовці майбутніх учителів, орієнтацію навчальних програм і педагогічних технологій на формування в студентів компетентностей, необхідних для успішного здійснення професійної діяльності.

Аналіз наукових досліджень і публікацій засвідчив, що питання впровадження компетентнісного підходу в системі освіти висвітлені у працях таких вітчизняних учених, як Н. Бібік, Л. Ващенко, А. Кузьмінський, О. Локшина, Т. Морозова, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, І. Родигіна, О. Савченко, Н. Тарасенкова та ін. Класифікація професійних компетентностей стала предметом дослідження Н. Кузьміної, О. Ларіонової, О. Лебедевої, А. Маркової, Н. Селезньової, Т. Руденко та ін. Компонентна структура професійної діяльності вчителя музики розроблена Л. Арчажниковою. Формуванню окремих фахових компетентностей учителя музики присвячені наукові дослідження Е. Валіт, М. Михаськової, Н. Мурованої, І. Полубояриної, Є. Проворової та ін. Але питання формування професійних компетентностей

вчителя музики, необхідних для роботи з учнівськими музично-інструментальними колективами ще не досліджене, що й визначило завдання даної роботи.

Мета і завдання статті – обґрунтувати науково-педагогічні засади формування професійних компетентностей майбутніх учителів музики в процесі фахового навчання на мистецькому факультеті педагогічного університету; розробити структуру професійних компетентностей вчителя музики, необхідних для роботи з учнівськими музично-інструментальними колективами.

Підготовка майбутнього вчителя музики до поліаспектної професійної діяльності потребує теоретичної розробки і практичного впровадження у систему навчання в педагогічному університеті компетентнісного підходу, який забезпечить ефективну підготовку студентів до музично-педагогічної діяльності в загальноосвітніх і позашкільних закладах.

Досліджуючи структуру професійної діяльності вчителя музики та систему його фахової підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах, Л. Арчажникова у 80-х роках ХХ ст. розробила професіограму – узагальнену модель фахівця даного профілю, яка складається із системи вимог до його діяльності та переліку знань, умінь і особистісних якостей. Ця модель може слугувати показником успішності професійної підготовки майбутнього вчителя музики, яка визначається сформованістю знань, умінь і навичок з дев'яти компонентів [2]:

1) конструктивного та організаційного (пов'язаного з плануванням і організацією навчально-виховного процесу, добором навчального матеріалу, організацією різних форм навчальної і виховної роботи, плануванням власних дій та дій учнів за ходом уроку музики і в позакласній роботі);

2) орієнтаційного (пов'язаного з формуванням у школярів позитивного ставлення до життя та мистецтва, а також з діями вчителя, спрямованими на виховання музичної культури, високого художнього смаку, естетичних переконань школярів);

3) мобілізаційного (пов'язаного з діями вчителя, спрямованими на мобілізацію засвоєних знань і вмінь, розвиток музичних здібностей учнів шляхом активної практичної діяльності, залучення до самостійної творчої роботи як на уроках музики, так і в різноманітних позакласних заходах);

4) інформаційного (пов'язаного з діями вчителя, спрямованими на формування в школярів знання основ музичного мистецтва; включає знання вчителем основних принципів і методів викладання музики як шкільного предмета, володіння словом, виконавською культурою, методикою позакласної роботи);

5) комунікативного (встановлення правильних стосунків з шкільним колективом, з окремими учнями, їхніми батьками і колегами по роботі);

6) інтелектуального (пов'язаного з керуванням мисленнєвою діяльністю школярів, підвищенням власного інтелектуального рівня);

7) емоційного (пов'язаного із ставленням учителя до музичного мистецтва і через нього до явищ життя, з потребою у спілкуванні з прекрасним, з бажанням формувати такі почуття в інших; активна музична діяльність і прагнення передати свої знання й уміння учням, виховання у них захоплення музичним мистецтвом);

8) дослідницького (підвищення рівня професійної майстерності вчителя; аналіз власної музично-педагогічної діяльності та узагальнення досвіду кращих учителів; застосування ефективних методичних прийомів; потреба у здійсненні на практиці педагогічного експерименту);

9) спеціального музичного компонента (характеризується цілісною системою суто професійних знань, умінь і навичок з дисциплін 3-х спеціальних циклів: історико-теоретичного, диригентсько-хорового, інструментального; пов'язаний з формуванням у школярів музичної культури, виробленням естетичної позиції щодо музичного мистецтва, правильною орієнтацією у сфері музичних явищ, розвитком музичного мислення і художнім світоглядом учнів).

Методиці формування фахових компетентностей сучасного вчителя музики присвячено наукове дослідження М. Михаськової, яка під фаховою компетентністю вчителя музики розуміє здатність до музично-освітньої діяльності на основі музично-педагогічних знань і

вмінь, досвіду емоційно-ціннісного ставлення до явищ музичного мистецтва у відповідності з суспільними вимогами та цінностями [5]. Дослідниця розглядає фахову компетентність майбутнього вчителя музики як специфічну інтегральну здатність, яка складається з трьох компонентів (когнітивного, практично-творчого, ціннісно-орієнтаційного) і об'єднує музичні та педагогічні складові, що забезпечують успіх музично-освітньої діяльності вчителя. Когнітивний компонент включає фахові знання, які є теоретичною й методичною основою ефективної діяльності вчителя; практично-творчий компонент визначається сукупністю музично-естетичного досвіду, музично-виконавських умінь, творчої самостійності; ціннісно-орієнтаційний компонент складають ціннісні орієнтації особистості в галузі мистецтв [5].

На основі структурного аналізу фахової компетентності майбутнього вчителя музики М. Михаськова визначає критерії її сформованості у студентів: ступінь теоретичної обізнаності; характер досвіду музично-освітньої діяльності; змістовність ціннісних орієнтацій; рівень мотивації навчально-педагогічної діяльності. Теоретична обізнаність, на думку автора, створює основу для оволодіння майбутнім вчителем засобами професійної діяльності. Досвід музично-освітньої діяльності забезпечує реалізацію творчих можливостей майбутнього педагога. Мотивація педагогічної діяльності сприяє активізації й інтенсифікації навчального процесу, спрямовуючи його відповідно до соціальних вимог. Ціннісні орієнтації визначають переваги й ставлення до творів музичного мистецтва.

Запропонована дослідницею методика формування фахової компетентності майбутніх учителів музики ґрунтується на впровадженні у навчально-виховну систему домінуючих змістових ліній («Світ музики», «Музика в мені», «Я в музиці», «Я в музично-педагогічній діяльності»), що забезпечує міжпредметне узгодження у викладанні навчальних дисциплін, а також сприяє поглибленню знань, збагаченню досвіду практично-творчої діяльності, формуванню ціннісних орієнтацій, підвищенню рівня мотивації навчально-практичної діяльності студентів.

Методичні засади формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики стали предметом наукового дослідження Є. Проворової [8], у якому здійснено структурний аналіз комунікативної компетентності вчителя музики, обґрунтовано її як інтегральну єдність мотиваційно-ціннісного (мотивація, педагогічні цінності), когнітивно-креативного (знання, педагогічне мислення, креативність), операційно-діяльнісного (уміння, навички, досвід), емоційно-вольового (почуття, вольові процеси, саморегуляція) та індивідуально-особистісного (здібності, якості) компонентів.

Аналіз музично-педагогічної комунікації дозволив дослідниці визначити особливості та умови забезпечення її продуктивності, що полягають у врахуванні емоційно-естетичної спрямованості змісту музики, особливостях музичного сприйняття учнів, характеру взаємодії між вчителем та учнями в процесі музичної діяльності, семантики музичної мови (яка, крім змістовних і виражальних, має й комунікативні властивості); комунікативних процесів у музично-естетичному навчанні та вихованні (підпорядкованість законам художньої логіки, орієнтація на діалогічну взаємодію, спрямування на створення атмосфери колективного естетичного переживання творів мистецтва).

Авторка визначає методичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх учителів музики, а саме: дотримання педагогічних принципів (наочності, системності, усвідомленості, самостійності й активності суб'єкта) навчальної діяльності, що дозволили організувати процес формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики, спрямовуючи його в русло колегіальності, взаємодії зі студентами на основі їхнього творчого самовираження; створення спеціально організованих умов (осмислення теоретичних аспектів і засвоєння студентами ґрунтовних знань щодо комунікативних процесів у навчанні); формування установки на розвиток комунікативної компетентності; організація семінарських і практичних занять з використанням сучасних технологій навчання, інтерактивних методик; створення сприятливого навчального середовища для проведення тренінгів; розроблення й запровадження методик психолого-педагогічного діагностування рівнів комунікативної компетентності;

впровадження й поетапне застосування методів, що сприяють формуванню комунікативної компетентності, дозволяють розробити відповідну педагогічну технологію.

Професійну компетентність учителя музики як інтегративне утворення, що складається із структурних компонентів (ключових компетентностей) і являє собою комплекс музично-педагогічних знань, умінь, навичок, музичних здібностей, якостей особистості, які проявляються через готовність до творчої педагогічної діяльності, трактує І. Полубоярина [7]. В її науковому дослідженні доведено, що зміст професійної компетентності вчителя вміщує процесуальний і результативний компоненти та визначається як його здатність здійснювати професійну діяльність. Успіх навчально-виховної діяльності вчителя музики, на думку дослідниці, залежить від ефективності виконання таких педагогічних функцій: цілепокладальної, орієнтувальної, стимулювальної, розвивальної, інформаційної, організаційно-структурної, конструктивної, організаційної, комунікативної, гностичної.

Структуру професійної компетентності вчителя музики І. Полубоярина побудувала на трьох блоках: особистісному (особистісно-мотиваційна, саморегуляційна, етична, загальнокультурна, психологічна, соціальна, громадянська компетентності); комунікативному (загальна та професійна музична комунікативна компетентність); діяльнісному (методологічна, дидактична, музично-практична, науково-творча, управлінська та організаційна компетентності). Важливим, на нашу думку, є те, що основою формування професійної компетентності майбутніх учителів музики авторка вважає музичні здібності.

Запропонована І. Полубояриною педагогічна технологія формування професійних компетентностей учителя музики має структуру з чітко визначеною концептуальною основою та компонентами – цільовим, змістовим, процесуальним, контрольо-оцінним, результативним [7].

Проблему формування музичної компетентності як основи педагогічної діяльності вчителя музики досліджує Е. Валіт [3]. Музична компетентність, з точки зору автора, є складним поліфункціональним особистісним утворенням, яке ґрунтується на інтеграції професійних теоретичних знань, ціннісних орієнтацій і практичних умінь учителя у сфері музичної педагогіки, а також особистісних якостей, емоційно-ціннісного ставлення до педагогічної діяльності, які у своїй сукупності забезпечують вибір учителем свідомої поведінки, що відображає гуманістичну спрямованість його педагогічної дії.

Як зазначає Е. Валіт, музична компетентність розширює професійні можливості вчителя, впливає на духовний світ учня і виявляється як здатність якісно будувати музично-педагогічний процес і взаємодіяти з усіма учасниками навчально-виховного процесу. Це утворення функціонує у двох формах: статичній і динамічній [3]. Статична форма характеризує рівень сформованості музично-естетичних цінностей особистості, а динамічна форма виявляється в умінні здійснювати музично-естетичну роботу з дітьми (завдяки їй створюються умови для музично-педагогічної рефлексії, самовдосконалення, вибору оптимальних професійно-особистісних орієнтирів та шляхів взаємодії з усіма учасниками навчально-виховного процесу). На наш погляд, у дослідженні сутності музичної компетентності автору слід було чітко визначити її види відповідно до видів фахової підготовки майбутнього вчителя музики – музично-теоретичної, вокально-хорової, інструментально-виконавської.

У дослідженні Н. Мурованої [6] професійна компетентність учителя музики визначається як складне, інтегративне утворення, в якому розкривається сукупність знань, умінь, досвіду, мотивації та особистісних якостей вчителя, обумовлюється його готовність до активного виконання педагогічної діяльності. До змісту кожної з означених складової авторка включає ключові (інформаційні, регулятивні, комунікативні), операційні та інтелектуально-педагогічні компетенції. До ключових компетенцій вчителя музики Н. Мурована відносить: знання змісту музичного навчання учнів, методики викладання музики та застосування сучасних методів і технологій музичної освіти (інформаційні компетенції); уміння формувати в учнів музичні знання, вміння і навички, застосовувати методику вокально-хорової роботи з учнями (регулятивні); ерудицію, творчу активність, культуру мовлення, артистизм учителя (комунікативні). До операційних компетенцій вчителя музики дослідниця відносить навички музично-педагогічної імпровізації, інтерпретації музичних творів, диригентської техніки та

виконання музичних творів на уроці; до інтелектуально-педагогічних компетенцій – уміння створювати та використовувати на уроці проблемні ситуації, атмосферу зацікавленості, інтегративні методи навчання та аналізу музичних творів [6].

На наш погляд, до ключових компетенцій Н. Мурована включила не всі складові, якими повинен оперувати сучасний учитель музики. Адже окрім вокально-хорової роботи вчитель має організовувати й музично-інструментальну діяльність школярів як на уроках музичного мистецтва (гра на елементарних музичних інструментах), так і в позанавчальний час (робота з учнівськими інструментальними ансамблями, оркестрами, фольклорними групами, естрадними гуртами). Поза увагою дослідниці залишились і такі складові операційних компетенцій вчителя музики як навички аранжування, обробки та перекладення музичного матеріалу; уміння користуватися технічними засобами (звукопідсилювальною апаратурою) та комп'ютерними технологіями. Зміст інтелектуально-педагогічних компетенцій також слід розширити сферою позанавчальної (культурно-освітньої та гурткової) роботи сучасного вчителя музики.

Аналіз науково-педагогічних досліджень, що висвітлюють різні підходи до визначення структури й змісту професійних компетентностей учителя, дозволив нам визначити одну з провідних у системі професійно-педагогічних компетентностей – методичну компетентність, яка поєднує систему спеціально-наукових, психологічних, педагогічних знань, умінь і особистісного досвіду в їхньому застосуванні під час викладання певної навчальної дисципліни. Методична компетентність має яскраво виражений прикладний характер і спрямована на опанування вчителем технології практичної діяльності з фаху.

Зважаючи на завдання нашої статті, а також урахувавши те, що головними складовими музично-педагогічної діяльності (за Л. Арчажниковою [1, с. 54]) є *професійна компетентність* і *методична оснащеність*, необхідно чітко структурувати систему методичних компетентностей сучасного вчителя музики.

Структура методичних компетентностей вчителя по-різному представлена у педагогічних дослідженнях. Деякі науковці виокремлюють когнітивну й операційну складові методичних компетентностей (Т. Руденко), але в такому разі поза увагою залишаються ті аспекти, які відрізняють знаннєво орієнтоване навчання від компетентнісно орієнтованого. Т. Гудкова, досліджуючи структуру інформаційної компетентності вчителя інформатики, включає до неї когнітивний, ціннісно-мотиваційний, техніко-технологічний, комунікативний та рефлексивний компоненти. Означені компоненти є важливими і для методичної компетентності вчителя музики. Г. Саволайнен у структурі соціокультурної компетентності майбутнього вчителя виділяє діагностичну, аксіологічну, прогностичну, комунікативну, інтерактивну, фасилітаційну, аналітичну, рефлексивну, акмеологічну та дослідницьку складові. О. Тармаєва до компонентів комунікативної компетентності майбутніх учителів відносить мотиваційний, аксіологічний, інформаційно-змістовий, операційно-діяльнісний компоненти. А. Кузьмінський, Н. Тарасенкова та І. Акуленко до структури методичної компетентності вчителя математики включили гносеологічний, аксіологічний, праксеологічний та професійно-особистісний компоненти [4].

Оскільки, методична підготовка майбутнього вчителя в педагогічному університеті має базуватися на взаємодії методичних знань, умінь, мотивів, цільових і ціннісних установок, а також формуванні мінімального досвіду фахової діяльності, то структура методичних компетентностей повинна відображати [4, с. 157]:

- систему теоретико-методичних знань;
- систему методичних умінь, які сформовані на відповідному рівні (репродуктивному, реконструктивно-варіативному, творчому);
- досвід професійної діяльності;
- досвід емоційно-ціннісного ставлення до своєї професії, до учнів, до суспільства.

Вирішення завдань, пов'язаних з музично-естетичним вихованням школярів, зокрема з організацією і діяльністю учнівських оркестрів та інструментальних ансамблів, суттєво обмежує простір професійної компетентності вчителя й конкретизує його.

Складовими структури фахових компетентностей майбутнього керівника учнівських оркестрів (інструментальних ансамблів) ми визначили:

- когнітивний компонент (сформованість у студентів системи філософських, соціальних, психолого-педагогічних, музикознавчих, художньо-естетичних знань);
- праксеологічний компонент (опанування навичок організаційно-виховної, навчально-виховної, музично-творчої, науково-методичної діяльності керівника музично-інструментального колективу; набуття мінімального досвіду у цій сфері й уміння його реалізувати у навчальних і виробничих ситуаціях);
- методичний компонент (засвоєння методів формування й адаптації оркестрово-ансамблевого репертуару; опанування методів роботи над музичним твором; вивчення специфіки індивідуального, групового та колективно-інструментального музикування учнів; засвоєння методів репетиційної та концертно-виконавської роботи);
- особистісно-професійний компонент (формування особистісних якостей, розвиток здібностей, набуття знань, умінь і навичок, необхідних для роботи з учнівським оркестрами та інструментальними ансамблями);
- аксіологічний компонент (формування в студентів позитивного ставлення до даного виду професійної діяльності та зацікавленість у його здійсненні; емоційно-ціннісне засвоєння студентами навчально-педагогічного репертуару; виховання духовних цінностей учнів і студентів засобами музичного мистецтва; формування в учнів естетичного смаку та ціннісних орієнтацій засобами оркестрово-ансамблевого виконавства; формування загальної культури учнів і студентів, сценічної майстерності та культури спілкування в творчому колективі; виховання толерантності);
- рефлексивно-оцінний компонент (самоаналіз керівником учнівського музично-інструментального колективу своїх педагогічних і музично-виконавських дій; самооцінка власної професійної діяльності; оцінка діяльності учнів; самокоригування та самовдосконалення).

Отже, дослідження науково-педагогічних засад компетентнісного підходу дало нам змогу визначити структуру і зміст професійних компетентностей майбутнього вчителя музики, необхідних для роботи з учнівськими музично-інструментальними колективами.

Література

1. Арчажникова Л. Г. Профессия – учитель музыки : кн. для учителя / Л. Г. Арчажникова. – М. : Просвещение, 1984. – 111 с.
2. Арчажникова Л. Г. Структура профессиональной деятельности учителя музыки / Л. Г. Арчажникова // Подготовка учителя музыки к профессиональной деятельности в школе: межвуз. сб. науч. тр. – Ярославль : ЯГПИ, 1985. – С. 5 – 17.
3. Валіт Е. А. Музична компетентність учителя музики як основа його педагогічної діяльності [Електронний ресурс] / Е. А. Валіт. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2007.../Valit_st.pdf.
4. Кузьмінський А. І. Наукові засади методичної підготовки майбутнього вчителя математики / А. І. Кузьмінський, Н. А. Тарасенкова, І. А. Акуленко. – Черкаси : Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2009. – 320 с.
5. Михаськова М. А. Формування фахової компетентності майбутнього вчителя музики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.02 / М. А. Михаськова ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2007. – 19 с.
6. Мурована Н. М. Педагогічне керівництво розвитком професійної компетентності вчителів музики у післядипломній освіті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.06 / Н. М. Мурована; Ун-т менеджменту освіти АПН України. – К., 2008. – 20 с.
7. Полубоярина І. І. Формування професійної компетентності майбутніх учителів музики в педагогічному коледжі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти / І. І. Полубоярина; Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка. – Житомир, 2008. – 20 с.
8. Проворова Є. М. Методичні засади формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.02 / Є. М. Проворова ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2008. – 19 с.

Надійшла до редколегії 28.09.2009